

บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการจัดการความขัดแย้งระหว่างประเทศ
กรณีศึกษาการทูตทางศาสนาและการสร้างสันติภาพในความสัมพันธ์
ชายแดนไทย-กัมพูชา (2025-2026)*

TITLE THE ROLE OF BUDDHIST MONKS IN NAVIGATING
INTERNATIONAL CONFLICTS A CASE STUDY OF RELIGIOUS
DIPLOMACY AND PEACEBUILDING IN THAI-CAMBODIAN BORDER
RELATIONS (2025-2026)

พระพิพิธพัชรโรดม (อำนวย อินทวนโณ)¹ และ มะลิ ทิพย์ประจง²

Phra Phithapacharodom (Amnuay Intawanno)¹ and Mali Thippachong²

¹⁻²วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

¹⁻²Phetchaburi Buddhist College, Thailand

Corresponding Author's Email: thipprajongmali@gmail.com

วันที่รับบทความ : 3 มกราคม 2569; วันแก้ไขบทความ 7 มกราคม 2569; วันตอบรับบทความ : 9 มกราคม 2569

Received 3 January 2026; Revised 7 January 2026; Accepted 9 January 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (Non-state actors) ในการจัดการความขัดแย้งระหว่างประเทศ โดยใช้กรณีศึกษาความขัดแย้งชายแดนไทย-กัมพูชาในปี พ.ศ. 2568-2569 ภายใต้กรอบทฤษฎีสันติภาพของ Johan Galtung และ

Citation:

* พระพิพิธพัชรโรดม (อำนวย อินทวนโณ) และ มะลิ ทิพย์ประจง. (2569). บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการจัดการความขัดแย้งระหว่างประเทศ กรณีศึกษาการทูตทางศาสนาและการสร้างสันติภาพในความสัมพันธ์ชายแดนไทย-กัมพูชา (2025-2026). วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 4(1), 1136-1145.

Phra Phithapacharodom (Amnuay Intawanno) and Mali Thippachong. (2026). Title The Role Of Buddhist Monks In Navigating International Conflicts A Case Study Of Religious Diplomacy And Peacebuilding In Thai-Cambodian Border Relations (2025-2026) .

Modern Academic Development and Promotion Journal, 4(1), 1136-1145.;

DOI: <https://doi.org/10.>

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/>

โครงสร้างพื้นฐานเพื่อสันติภาพของ John Paul Lederach ผลการศึกษาพบว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น “ผู้ไกล่เกลี่ยทางศีลธรรม” และ “ผู้สื่อสารสันติภาพ” ท่ามกลางบรรยากาศชาตินิยมสุดโต่งในโลกดิจิทัล โดยมีบทบาทสำคัญทั้งในเชิงป้องกันผ่านการทูตเชิงวัฒนธรรม และการฟื้นฟูความสัมพันธ์หลังการสู้รบผ่านการช่วยเหลือทางมนุษยธรรมแก่ผู้ลี้ภัย แม้จะเผชิญข้อจำกัดจากโครงสร้างอำนาจรัฐและการถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง แต่พุทธสันติวิธีและกลไก “การทูตแทร็ก 1.5” ที่มีพระสงฆ์เป็นส่วนร่วม ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการลดทอนความรุนแรงเชิงโครงสร้างและสร้างพื้นที่เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนในภูมิภาคอาเซียน

คำสำคัญ: พระสงฆ์, การทูตเชิงศาสนา, พุทธสันติวิธี, ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา, สันติภาพ

Abstract

This article explores the role of Buddhist monks as influential non-state actors in international conflict management, using the 2025-2026 Thai-Cambodian border crisis as a primary case study. Framed by Johan Galtung's peace theories and John Paul Lederach's “infrastructure for peace,” the study identifies monks as “moral mediators” and “peace messengers” navigating intense digital nationalism. The findings highlight their dual role in conflict prevention through cultural diplomacy and post-conflict reconciliation via humanitarian aid for displaced persons. Despite constraints from state structures and political instrumentalization, Buddhist non-violence and “Track 1.5 diplomacy” involving clergy demonstrate a significant capacity to mitigate structural violence and foster sustainable coexistence within the ASEAN region.

Keywords: Buddhist Monks, Religious Diplomacy, Buddhist Nonviolence, Thailand-Cambodia Conflict, Peacebuilding

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศ

ความขัดแย้งระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 21 มิได้จำกัดอยู่เพียงสมรภูมิทางการทหาร แต่ได้ขยายตัวสู่ “สงครามลูกผสม” (Hybrid Warfare) ที่รวมเอาปฏิบัติการข้อมูลข่าวสารและการต่อสู้ทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน กรณีความขัดแย้งไทย-กัมพูชาซึ่งมีรากเหง้าจากปัญหาเขตแดนและอธิปไตยเหนือดินแดน ได้ส่งผลกระทบต่อพลเรือนกว่า 300,000 คนในปี พ.ศ. 2568 โดยมีการปะทะกันอย่างรุนแรงจนนำไปสู่ความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมาก ปัญหานี้สะท้อนความเปราะบางของความสัมพันธ์เพื่อนบ้านที่มักถูกแทรกแซงด้วยวาทกรรมชาตินิยมและการบิดเบือนข้อมูลผ่านสื่อสังคมออนไลน์

2. บทบาทของศาสนาในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ศาสนาในยุคปัจจุบันได้รับการยอมรับว่าเป็น “โครงสร้างเชิงอำนาจ” ที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติ และทำหน้าที่เป็นมากกว่าเพียง Soft Power ศาสนาทำหน้าที่เป็นกรอบศีลธรรมในการดำเนินนโยบายต่างประเทศและเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ในโลกยุคหลังฆราวาสนิยม (Post-secular world) ศาสนาได้กลับมาเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อความมั่นคงและการทูตในระดับสากล

3. พระสงฆ์ในฐานะผู้สร้างสันติภาพและผู้ไกล่เกลี่ยทางศีลธรรม

ในภูมิภาคอุษาคเนย์ที่มีพุทธศาสนาเถรวาทเป็นรากฐานสำคัญ พระสงฆ์มีบทบาทเป็น “ผู้ไกล่เกลี่ยทางศีลธรรม” ที่มีทุนทางสังคมสูง พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่ไม่เป็นทางการ (Informal Mediation) ในการประสานรอยร้าวระหว่างคู่ขัดแย้ง โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนที่กลไกของรัฐเข้าถึงได้ยาก

4. คำถามวิจัย/วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และพุทธสันติวิธีในการจัดการความขัดแย้งไทย-กัมพูชาช่วงปี พ.ศ. 2568-2569 (2) วิเคราะห์ประสิทธิภาพของการทูตเชิงศาสนาในฐานะกลไกสนับสนุนการทูตกระแสหลัก และ (3) เสนอแนวทางการบูรณาการบทบาทพระสงฆ์เข้ากับกลไกการรักษาความมั่นคงในระดับภูมิภาค

5. ขอบเขตการศึกษาและวิธีการศึกษาโดยสังเขป

การศึกษานี้วิเคราะห์เหตุการณ์ความขัดแย้งชายแดนไทย-กัมพูชา ระหว่างเดือนกรกฎาคม 2568 ถึงมกราคม 2569 โดยใช้การวิจัยเอกสารและวิเคราะห์กรณีศึกษาเปรียบเทียบกับวิกฤตการณ์ในพม่าและศรีลังกา เพื่อหาบทเรียนที่เหมาะสมสำหรับบริบทไทย

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดด้วยความขัดแย้งระหว่างประเทศ

ความขัดแย้งในยุคดิจิทัลถูกอธิบายผ่าน “โมเดลการยกระดับความขัดแย้ง” (Conflict Escalation Model) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าข่าวปลอม (Fake News) และปฏิบัติการข้อมูลข่าวสาร (IO) คือตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดการปะทะทางทหาร ความขัดแย้งไทย-กัมพูชาในปี 2568 เริ่มต้นจากประเด็นเขตแดนทางบกและขยายสู่พื้นที่ทับซ้อนทางทะเล (MOU 2544) จนกระทั่งบานปลายสู่การสู้รบ

2. ทฤษฎีสันติภาพและการจัดการความขัดแย้ง

Johan Galtung เสนอแนวคิด “สันติภาพเชิงบวก” (Positive Peace) ซึ่งมีได้หมายถึงเพียงการขาดสงคราม (Negative Peace) แต่คือการกำจัดความรุนแรงเชิงโครงสร้าง John Paul Lederach เน้นการ “เปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง” (Conflict Transformation) โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนผ่านกลไก “โครงสร้างพื้นฐานเพื่อสันติภาพ” (Infrastructure for Peace)

3. แนวคิดพุทธสันติวิธี (Buddhist Peacebuilding)

พุทธสันติวิธีมุ่งเน้นการแก้ปัญหาที่รากเหง้าของจิตใจ (โลภะ โทสะ โมหะ) ผ่านวิธีการระบอบอิทธิ 7 ประการ (อภิสระณะสมมะถะ) เช่น “สัมมุขาวินัย” (การเผชิญหน้าและพิสูจน์ความจริงต่อหน้า) และ “ติณวัตถารกะ” (การประนีประนอมด้วยการเอาหน้ากลับคืน) แนวคิด “อหิงสา” ในทางพุทธศาสนายังเน้นการอดทนต่อความรุนแรงโดยไม่โต้ตอบด้วยความเกลียดชัง ดังปรากฏใน “ปุณณสูตร”

4. บทบาทของศาสนาและนักบวชในเวทีการเมืองโลก

Douglas Johnston เสนอว่าศาสนา คือ “มิติที่ขาดหายไปของวิถีแห่งรัฐ” (Missing Dimension of Statecraft) นักบวชมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ความไว้วางใจ” (Trust Building) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเจรจาทางการทูตในระดับ Track 1.5 และ Track 2

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์

งานวิจัย พบว่า พระสงฆ์มีบทบาททั้งในฐานะ “ผู้สนับสนุนอุดมการณ์ชาตินิยม” ซึ่งอาจเพิ่มความขัดแย้ง และในฐานะ “นักปฏิบัติเพื่อสังคม” (Engaged Buddhism) ที่ช่วยเยียวยาเหยื่อสงคราม

กรอบแนวคิดการศึกษา

1. พระสงฆ์ในฐานะผู้นำและการไกล่เกลี่ยผู้นำทางศีลธรรม (Moral Authority) การใช้สถานะ “ผู้บริสุทธิ์” ในการกดดันผู้นำทางการเมืองให้ยุติความรุนแรงผู้สื่อสารสันติภาพ (Peace Messenger) การใช้สื่อดิจิทัลในการเผยแพร่ธรรมะเพื่อลดอคติข้ามพรมแดนผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง (Mediator) การทำหน้าที่เป็นบุคคลที่สามในการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัย” สำหรับการพูดคุยผู้ส่งเสริมความสามัคคี กิจกรรมเดินธรรมยาตราและสวดมนต์ข้ามแดนเพื่อละลายกำแพงแห่งความเกลียดชัง

2. ความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมกับการลดความขัดแย้งการประยุกต์ใช้หลัก “ปฏิจจสมุปบาท” เพื่อชี้ให้เห็นว่าความทุกข์ของชาวบ้านทั้งสองฝั่งชายแดนมีความเกี่ยวเนื่องกัน การทำร้ายผู้อื่นย่อมส่งผลร้ายต่อตนเองและภูมิภาคโดยรวม

บทบาทของพระสงฆ์ต่อความขัดแย้งระหว่างประเทศ

1. บทบาทเชิงป้องกันความขัดแย้ง (Conflict Prevention) พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น “ทูตทางศาสนา” (Religious Ambassadors) ผ่านเครือข่ายพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและลัทธิทางประวัติศาสตร์ก่อนที่ความขัดแย้งจะปะทุ

2. บทบาทในกระบวนการเจรจาและไกล่เกลี่ยในวิกฤตปี 2568 พระสงฆ์กัมพูชา ภายใต้การนำของพระธรรมวิโร ยน เสง์ เยียต (Venerable Yon Seng Yeath) ได้จัดพิธีสวด

มนต์และเรียกร้องให้พระสงฆ์ไทยเป็น “กัลยาณมิตรในทางธรรม” เพื่อโน้มน้าวให้รัฐบาลและกองทัพไทยหยุดการใช้อาวุธ

3. บทบาทในการฟื้นฟูความสัมพันธ์หลังความขัดแย้งวัดในพื้นที่ชายแดน (เช่น สุรินทร์ และศรีสะเกษ) ได้ปรับบทบาทเป็นศูนย์ลี้ภัยและสถานพยาบาลสนาม เพื่อรองรับประชาชนที่อพยพหนีภัยจากการยิงอาวุธหนัก นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมพุทธศาสนสัมพันธ์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นระหว่างชุมชนหลังหยุดยิง

4. บทบาทในเวทีระหว่างประเทศและองค์กรสากล การใช้กลไก “วันวิสาขบูชาโลก” (UN Day of Vesak) ในการออกแถลงการณ์ร่วมเพื่อสันติภาพในระดับอาเซียนและส่งสารถึงสหประชาชาติ

กรณีศึกษา (Case Studies)

1. พระสงฆ์กับกระบวนการสันติภาพในอาเซียนบทเรียนจากวิกฤตปี 2568 แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการปิดพรมแดนและการทูตที่เป็นทางการติดขัด เครือข่ายพระสงฆ์ยังคงสามารถสื่อสารข้อมูลผ่านสายสัมพันธ์ทางศาสนาเพื่อประสานงานด้านมนุษยธรรมได้

2. พระสงฆ์กับความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และศาสนาพม่า พระสงฆ์มีบทบาทนำในการประท้วงเรียกร้องประชาธิปไตย (2007) แต่ในขณะเดียวกันก็มีกลุ่มชาตินิยมที่ถูกรัฐใช้เป็นเครื่องมือในวิกฤตโรฮิงญา ศรีลังกา การใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเยียวยาบาดแผลหลังสงครามกลางเมืองและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนฮินดู

3. บทเรียนจากกรณีศึกษาไทย-กัมพูชาความขัดแย้งในปี 2568-2569 ชี้ให้เห็นว่า “สงครามข้อมูลข่าวสาร” สามารถถูกลดทอนได้ด้วยการ “สื่อสารเพื่อสันติภาพ” ของพระสงฆ์ที่เน้นความจริงและความเมตตา แทนที่จะเน้นการเอาชนะทางการเมือง

การวิเคราะห์และอภิปรายผล

1. จุดแข็งของบทบาทพระสงฆ์พระสงฆ์มี “ความน่าเชื่อถือ” (Credibility) และความยั่งยืนในการอยู่ในพื้นที่ระยะยาว ทำให้การเยียวยาความสัมพันธ์มีความต่อเนื่องกว่าหน่วยงานรัฐที่มีการโยกย้ายตำแหน่งบ่อยครั้ง

2. ข้อจำกัดและความท้าทายความท้าทายสำคัญคือการถูกกล่าวหาว่า “ไม่รักชาติ” เมื่อพระสงฆ์ออกมาเรียกร้องให้เห็นใจพลเรือนฝ่ายตรงข้าม รวมถึงอิทธิพลของอัลกอริทึมในโซเชียลมีเดียที่ส่งเสริมเนื้อหารุนแรงมากกว่าเนื้อหาสันติภาพ

3. การเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์กับการทูตแบบรัฐการทูตแบบรัฐ (Track 1) มุ่งเน้นผลประโยชน์แห่งชาติและอธิปไตย ขณะที่การทูตเชิงศาสนา (Track 1.5) มุ่งเน้น “ความมั่นคงของมนุษย์” และการลดความหวาดระแวงในระดับจิตสำนึก

4. ความเหมาะสมของพุทธสันติวิธีในบริบทพุทธวัฒนธรรมพุทธสันติวิธีได้รับการยอมรับว่าเป็นสากล เพราะเน้นการจัดการกับ “ความโกรธ” และ “อคติ” ซึ่งเป็นสภาวะพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใด

ข้อเสนอเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ

1. การส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในเวทีสันติภาพ

รัฐควรสนับสนุนการจัดตั้ง “อาสาสมัครสงฆ์เพื่อสันติภาพชายแดน” ที่ได้รับการฝึกอบรมทักษะการไกล่เกลี่ยสากล

2. แนวทางการบูรณาการกับการทูตภาคประชาชน

สร้างกลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ไทยและกัมพูชาผ่านสื่อออนไลน์ เพื่อยับยั้งข่าวปลอมก่อนจะลุกลามเป็นความขัดแย้ง

3. การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์

หลักสูตร “สันติศึกษา” ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรเพิ่มเนื้อหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและกฎหมายมนุษยธรรม เพื่อให้พระสงฆ์ทำหน้าที่สื่อสารในระดับโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

1. สรุปผลการศึกษา

พระสงฆ์ในความขัดแย้งไทย-กัมพูชา (2025-2026) มิได้เป็นเพียงผู้นำพิธีกรรม แต่คือ “ตัวแสดงเชิงยุทธศาสตร์” ที่ช่วยสร้างสมดุลระหว่างอำนาจรัฐและความเป็นมนุษย์ พุทธสันติวิธีเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การหยุดยิงพัฒนาไปสู่สันติภาพที่ยั่งยืน

2. คุณูปการทางวิชาการและสังคม

บทความนี้ เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการคืนที่ยืนให้กับศาสนาในแวดวงความมั่นคง เพื่อข้ามพ้นทางตันของวิถีแห่งรัฐแบบเดิมความขัดแย้งระหว่างประเทศในปัจจุบันมีมิติที่ซับซ้อนเกินกว่าเรื่องของศีลธรรมเบื้องต้นความซับซ้อนของเทคนิคการทูต พระสงฆ์ส่วนใหญ่อาจมีความเชี่ยวชาญด้านหลักธรรม แต่ยังขาดทักษะในเชิงเทคนิค เช่น กฎหมายระหว่างประเทศ, กระบวนการเจรจาต่อรองที่เป็นสากล (Conflict Management Skills), และความเข้าใจในภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) การขาดเอกภาพในองค์กรพุทธ แม้จะมีองค์กรพุทธระดับโลก แต่การทำงานมักเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดศูนย์กลางในการประสานงานที่มีอำนาจตัดสินใจเด็ดขาดเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ระหว่างประเทศ ทำให้พลังในการต่อรองในเวทีโลกมีน้อยกว่าสถาบันศาสนาที่มีศูนย์กลางการปกครองชัดเจน เช่น วาติกัน ความเสี่ยงทางกายภาพและภัยคุกคามในพื้นที่

พื้นที่ชายแดนหรือพื้นที่ขัดแย้งมักเต็มไปด้วยอันตรายความปลอดภัยในชีวิต พระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในช่วงที่มีการปะทะกัน ต้องเผชิญกับกระสุนปืนใหญ่กับระเบิด และการถูกสงสัยว่าเป็นสายลับให้กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ภัยคุกคามเหล่านี้ทำให้บทบาทการทูตภาคประชาชนดำเนินไปได้อย่างจำกัดและต้องอาศัยความกล้าหาญทางจริยธรรมอย่างสูง

3. บทสรุปของส่วนข้อจำกัด

ความท้าทายเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ต่อความขัดแย้งระหว่างประเทศมิใช่เรื่องง่ายที่จะบรรลุผลเพียงแค่การแสดงความเมตตา แต่จำเป็นต้องมีการ “ปฏิรูป” กระบวนการทำงานของคณะสงฆ์ให้มีความเป็นสากลมากขึ้น ทั้งในด้านการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ การรักษาความเป็นกลางท่ามกลางกระแสชาตินิยม และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือข้ามศาสนา เพื่อให้พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นทูตสันติภาพได้อย่างเต็มภาคภูมิในโลกสมัยใหม่

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรมีการศึกษาบทบาทของ “เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อสันติภาพ” (Peace-AI) ในการสนับสนุนงานเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ในภาวะวิกฤต

เอกสารอ้างอิง

- บ้านเมือง. (2568). พระสงฆ์กับสันติภาพชายแดนไทย-กัมพูชา บทบาทที่ข้ามพรมแดน. จาก <https://www.banmuang.co.th/news/education/439592>
- พระครูสิริสุตโสมณ (คาสุข, จ.), อติวัฒน์สิทธิ์, จ., บรรเจิดฤทธิ์, ส. และ ศรีเหรียญ, บ. (2559). บทบาทพระสงฆ์ในการบริหารจัดการความขัดแย้งของชุมชน. *วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร*, 11(2), 13-26.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยกร). (2561). รูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งตามแนวพุทธสันติวิธี. จาก <https://e-research.siam.edu/wp-content/uploads/2019/09/Phd.Ed-2018-thesis-Conflict-Management-Model-in-Buddhism.pdf>
- พระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินนฺโท. (2565). บทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพระภิกษุสงฆ์ทางสื่อสังคม. จาก http://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2021/TU_2021_6303011727_14933_19456.pdf
- สมเกียรติ อริยปรัชญา และ คณะ. (2556). ปฏิบัติการข้อมูลข่าวสาร (IO) และความมั่นคงชายแดนไทย-กัมพูชา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. (2568). สมรภูมิจากข่าวสารในวิกฤติความขัดแย้งไทย-กัมพูชา. จาก <https://tja.or.th/view/activities/ratchadamnoen-talk/1455567>
- Appleby, R. S. (2000). *The ambivalence of the sacred Religion, violence, and reconciliation*. Rowman & Littlefield.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.
- Johnston, D. (2003). *Faith-based diplomacy Trumping realpolitik*. Oxford University Press.
- Johnston, D., & Sampson, C. (1994). *Religion, the missing dimension of statecraft*. Oxford University Press.

- Khmer Times. (2025). *Monks call for peace talks between Cambodia and Thailand*. Retrieved from <https://www.khmertimeskh.com/501807865/monks-call-for-peace-talks-between-cambodia-and-thailand/>
- Lederach, J. P. (1997). *Building peace Sustainable reconciliation in divided societies*. United Nations University Press.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Sharma, D. V. (2025). The Impact of Buddhist Philosophy on Global Peace-building Efforts. *Bodhi Path*, 29, 17-23.
- Sumanat, W. (2025). Media Strategies in the Thai–Cambodian Border Conflict A CDA Perspective. *SEAProTI Journal*.
- The Diplomat. (2025). *The social media battle between Thailand and Cambodia*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2025/08/the-social-media-battle-between-thailand-and-cambodia/>